

Małgorzata Świącicka
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7504-7263>
e-mail: malzak@ukw.edu.pl

Dziecięce słownictwo częste końca XX i początku XXI w. Kilka uwag porównawczych

Children's vocabulary frequently used at the end of the 20th
and the beginning of the 21st century. A few comparative remarks

Abstrakt

Celem niniejszego szkicu jest charakterystyka wyrazów statystycznie częstych w słowniku dzieci w wieku przedszkolnym końca XX i początku XXI w. Zaproponowany opis porównawczy dowodzi trwałości dziecięcego słownika częstego na przestrzeni ponad trzydziestu lat. Stabilność wyraża się zarówno w identycznym udziale i hierarchii poszczególnych klas funkcjonalnych, jak i w trwałości reprezentatywnych kategorii znaczeniowych. Zaobserwowany *status quo* warunkują własności języka naturalnego, właściwości rozwojowe mowy dziecka oraz cechy stylu mówionego. Stałej, rzecz można, konstrukcji gramatycznej i semantycznej towarzyszy zmienność wykładników językowych w strukturze wewnętrznej klas i kategorii znaczeniowych. Tę z kolei motywuje szereg procesów tak wewnątrzjęzykowych, jak i zewnątrzjęzykowych, m.in. przeobrażenia cywilizacyjno-kulturowe, rozwój nowych technologii, zjawiska mody językowej oraz szerszy zasięg społeczny słów wulgarnych.

Słowa kluczowe: słownik dziecięcy, wyrazy częste, klasy funkcjonalne, grupy znaczeniowe, trwałość, zmienność

Abstract

The aim of this paper is to characterize words statistically frequent in the vocabulary of preschool children of the end of the 20th and the beginning of the 21st century. The proposed comparative description proves the durability of children's vocabulary often used over a period of more than thirty years. The stability of children's vocabulary is manifested both in the identical representation and hierarchy of particular functional classes, and in the persistence of representative semantic categories. The observed *status quo* is determined by features of the natural language, the developmental qualities of the child's speech and the benchmarks of the spoken style. One might say that the unchanged, grammatical and semantic, structure is accompanied by the variability of linguistic exponents in the internal structure of classes and semantic categories. This, in turn, is motivated by a number of both intralinguistic and extralinguistic

processes, including civilization and cultural transformations, the development of new technologies, the phenomenon of linguistic fashions or a wider social reach of vulgar words.

Keywords: children's lexicon, frequent words, functional classes, semantic groups, durability, variability

Wprowadzenie

Efektom badań statystycznych, mających w Polsce już długą tradycję, są zarówno liczne prace monograficzne, artykuły naukowe¹, jak i opracowania leksykograficzne, tj. słowniki frekwencyjne. Te ostatnie mogą stanowić podstawę materiałową do badań w różnych nurtach współczesnego językoznawstwa, w tym lingwistyki statystycznej, stając się jednocześnie źródłem istotnych danych tak ilościowych, jak i jakościowych na temat wielu odmian stylowych polszczyzny. Spośród słowników frekwencyjnych, z racji moich zainteresowań polszczyzną dzieci w wieku przedszkolnym (por. np. Świąćicka 1993), szczególnie moją uwagę skupiły dwa: *Słownictwo dzieci w wieku przedszkolnym. Listy frekwencyjne* (Zgółkowska, Bułczyńska 1987, dalej: SD1) oraz *Słownictwo dzieci w wieku przedszkolnym w latach 2010–2015, Listy frekwencyjne* (Zgółkowska 2016, dalej: SD2)². Lista rangowa pierwszego opracowania stała się podstawą analizy ilościowej oraz jakościowej dziecięcego słownika częstego³ (Świąćicka 1998: 99–113) oraz rzadkiego⁴

¹ Literatura przedmiotu jest dziś znacznie rozbudowana, ale nie można nie wspomnieć o publikacjach, mających decydujący wpływ na rozwój lingwistyki statystycznej, m.in. na temat frekwencji wyrazów w prasie (Pisarek 1972: 91–92), słownictwa statystycznie rzadkiego i częstego w różnych stylach polszczyzny pisanej (Sambor 1974: 466–475, 1974a: 533–537, 1975), statystycznej analizy polszczyzny mówionej (Zarębina 1971: 336–347, 1985; Zgółkowska 1987), także jej odmian stylowych, np. słownictwa młodzieży szkół średnich (Laskowska 1980: 119–165), słownictwa uczniów w szkole podstawowej (Polański 1980: 125–146) czy wreszcie słownictwa nauczycieli (Laskowska 1988: 95–114).

² Warto też przypomnieć, że wskazane opracowania to m.in. efekt realizacji postulatów głoszonych przez wiele lat przez psychologów (Szuman 1968: 9–95) oraz psychologów i językoznawców (por. np. Brzezińska, Zgółkowska 1982: 81–89), podkreślających konieczność badań frekwencyjnych nad słownictwem dzieci w wieku przedszkolnym. Co oczywiste, postulaty takie były szczególnie uzasadnione w świetle braku badań lub skromnej ich liczby nad słownikiem dzieci w wieku przedszkolnym, a cenne analizy Marii Zarębiny (1985: 12–13) uwzględniały teksty dzieci tylko w wieku od 7 do 15 lat.

³ W statystyce językoznawczej do klasy słownictwa częstego zalicza się wyrazy z $f \geq 9$, które dzieli się niekiedy na słownictwo bardzo częste z $f \geq 50$ i słownictwo częste, tj. $20 \leq f < 50$ i $9 < f < 20$ (por. Sambor 1975: 9).

⁴ Według klasyfikacji Jadwigi Sambor (1975: 10) słownictwo rzadkie ($f < 9$) dzieli się na niezbyt rzadkie ($6 \leq f \leq 8$), rzadkie ($4 \leq f \leq 5$ i $f = 3$) i bardzo rzadkie ($f = 2$ i $f = 1$). W przywołanym szkicu ze względów objętościowych analizą objęłam jedynie wyrazy nazywane bardzo rzadkie (wyłącznie z $f = 1$).

(Świącicka 1993a: 129–140), natomiast na podstawie listy rangowej drugiego opracowałam wyrazy statystycznie częste (Świącicka 2022: 77–92). Te same zasady⁵ przygotowania obydwu słowników frekwencyjnych, jak i identyczne metody oraz techniki analizy słownika częstego (według reguł językoznawstwa statystycznego oraz semantyki językoznawczej) zainspirowały mnie do opisu porównawczego. Dysponując danymi ilościowymi oraz jakościowymi, obejmującymi wyrazy statystycznie częste z końca XX (lata 1980–1983) i początku XXI w. (2010–2015), uznałam, że celowe i ciekawe będzie ich zestawienie, na tym zaś tle sformułowanie uwag na temat stałości i (lub) zmienności słownika dziecięcego na przestrzeni nie tylko kilkunastu lat, ale też na przełomie wieków. W analizach porównawczych danych ilościowych uwzględniłam udział i hierarchię poszczególnych klas funkcjonalnych oraz udział i hierarchię dziesięciu najczęstszych wyrazów w słowniku dziecięcym (te także na tle dziesięciu najczęstszych wyrazów w *Słownictwie współczesnej polszczyzny mówionej*) (Zgółkowa 1983, dalej: SWPM). Porównania danych jakościowych dotyczą reprezentatywnych grup znaczeniowych oraz ich leksykalnych wykładników.

1. Zestawienie danych ilościowych

Warto rozpocząć od informacji na temat statystyki wyrazów częstych na listach rangowych. W ogólnej liczbie 6115 haseł w SD1 wyrazów bardzo częstych lub częstych jest 1101, tj. 18%, natomiast w SD2 w liczbie 7183 jest ich 1005, tj. 14%. Z przywołanych danych wynika zatem, że w obydwu słownikach dominują wyrazy rzadkie (SD1 – 5014, tj. 82%; SD2 – 6178, tj. 86%), a porównywalne proporcje potwierdzają znane stanowisko Jadwigi Sambor (1974: 468), że „[...] ogromną większość tekstu stanowią wyrazy o małych częstościach (rzadkie) [...]”. Trwała jest także inna prawidłowość notowana w badaniach statystycznych (Zgółkowa 1987: 10), tj. fakt, że stosunkowo niewielka liczba haseł częstych tworzy tekst (SD1 – 88 575, tj. 88,6%;

⁵ Pomijam tu szczegóły, gdyż zainteresowany czytelnik może zapoznać się z nimi we wstępach do słowników. Warto jedynie przypomnieć, że obydwie opracowania powstały na materiale mówionych tekstów dzieci w wieku przedszkolnym. Wypowiedzi o zróżnicowanym charakterze tak pod względem formy (monologi, dialogi, polilogi), jak i tematyki (np. rodzina, zabawy, zabawki, zajęcia w przedszkolu, role zawodowe dorosłych) pochodzą z całej Polski, a respondentów (SD1 – 652 dzieci, SD2 – 2586) dobierano z uwzględnieniem kryteriów socjolingwistycznych, tj. poza wiekiem – płeć, miejsce zamieszkania, wykształcenie/zawód rodziców, rodzeństwo (lub jego brak), uczęszczanie (lub nie) do przedszkola. Ze zgromadzonych korpusów (SD1 – 200 tys. wyrazów, SD2 – korpus dwumilionowy) wyekscerpowano losowo – zachowując wszelkie proporcje w zakresie formy wypowiedzi, wieku, płci – materiał o objętości 100 tys. wyrazów, które tworzą listy frekwencyjne oraz rangowe.

SD2 – 86 666, tj. 86,7%), w którym wyrazy rzadsze mają zdecydowanie mniejszy udział (SD1 – 11 425, tj. 11,4%; SD2 – 13 334, tj. 13,3%).

Kolejne obserwacje porównawcze odnoszą się do udziału i hierarchii poszczególnych części mowy w dziecięcym słowniku częstym zgodnie z ich klasyfikacją przyjętą przez autorki/ autorkę w danym opracowaniu oraz semantycznym kryterium podziału (zob. Milewski 1967) na leksemy synsemantyczne (współznaczące)⁶ oraz leksemy autosemantyczne⁷. Zestawienie słownictwa częstego według hierarchii poszczególnych części mowy i ich statystyki w obydwu źródłach leksykograficznych ilustruje tabela 1.

Tabela 1. Słownictwo częste według części mowy w SD2 i w SD1

SD2			SD1		
części mowy	liczba	udział procentowy	części mowy	liczba	udział procentowy
rzeczowniki	473	47,1%	rzeczowniki	539	48,9%
czasowniki	248	24,6%	czasowniki	295	26,8%
przymiotniki	70	6,9%	przysłówki	59	5,4%
przysłówki	66	6,6%	przymiotniki	58	5,3%
zaimki	40	3,9%	zaimki	45	4,1%
wykrzykniki	25	2,5%	wykrzykniki	35	3,2%
liczebniki	20	2%	liczebniki	16	1,5%
partykuły	19	1,9%	partykuły	18	1,6%
spójniki	19	1,9%	spójniki	18	1,6%
przyimki	18	1,8%	przyimki	17	1,5%
hasła bez kwalifikacji	7	0,7%	hasła bez kwalifikacji	1	0,1%
Ogółem	1005	100%		1101	100%

Źródło: Opracowanie własne.

Z analizy danych zawartych w tabeli 1. wynika wniosek o trwałości dziecięcego słownictwa częstego na przestrzeni ponad trzydziestu lat, w tym na przełomie XX i XXI w., znajdujący potwierdzenie w strukturze klas funkcjonalnych. Trwała, jak się okazuje, jest dominacja wyrazów auto-

⁶ Wyrazy synsemantyczne (współznaczące) określane są też jako pomocnicze, tj. spójniki, przyimki, partykuły; te ostatnie zwane również modulantami w ujęciu Stanisława Jodłowskiego (1976).

⁷ Wśród autosemantycznych, według ujęcia Tadeusza Milewskiego (1967), są: wykrzykniki o funkcji ekspresywnej przeciwstawione pozostałym wyrazom pełniącym funkcję symboliczną, tj. rzeczownikom – nazywającym przedmiot, czasownikom – nazywającym proces, przymiotnikom – nazywającym cechę przedmiotu, przysłówkom – nazywającym cechę procesu lub cechy, zaimkom jako wyrazom wskazującym oraz szeregującym liczebnikom.

semantycznych nad wyrazami pomocniczymi. Niezmiennie też największy udział liczbowy i procentowy w słowniku mają rzeczowniki i czasowniki, udział i porządek kolejnych części mowy jest zasadniczo zbliżony. W nowszym materiale badawczym zwraca uwagę nieco większy udział haseł przymiotnikowych oraz przysłówków, co pozwala sądzić – jednak z dużą ostrożności – że współcześnie dzieci w wieku przedszkolnym częściej niż ich rówieśnicy w przeszłości charakteryzują cechy przedmiotów oraz procesów, oceniają je lub wartościują. Z kolei jeśli chodzi o wykrzykniki, ich udział (2,5%) w słowniku jest współcześnie trochę mniejszy niż w przeszłości (3,2%). Trudno tu o jednoznaczne uzasadnienie, ale być może cechą mowy współczesnych dzieci jest większy niż u ich rówieśników sprzed lat stopień jej „dorosłości”.

Uzyskane wyniki badań nad klasami funkcjonalnymi słownictwa częstego w SD2 warto też zestawzić z charakterystyką słownictwa zarówno częstego, jak i rzadkiego w SD1 (zob. tab. 2).

Tabela 2. Słownictwo częste według części mowy w SD2

SD2			SD1 (ogółem częste i rzadkie)		
części mowy	liczba	udział procentowy	części mowy	liczba	udział procentowy
rzeczowniki	473	47,1%	rzeczowniki	3208	54,4%
czasowniki	248	24,6%	czasowniki	1731	28,3%
przymiotniki	70	6,9%	przymiotniki	437	7%
przysłówki	66	6,6%	wykrzykniki	211	3,5%
zaimki	40	3,9%	przysłówki	197	3,2%
wykrzykniki	25	2,5%	liczebniki	49	0,8%
liczebniki	20	2%	zaimki	49	0,8%
partykuły	19	1,9%	partykuły	32	0,6%
spójniki	19	1,9%	spójniki	28	0,5%
przyimki	18	1,8%	przyimki	27	0,5%
hasła bez kwalifikacji	7	0,7%	hasła bez kwalifikacji	146	2,4%
Ogółem	1005	100%		6115	100%

Źródło: Opracowanie własne oraz hierarchia części mowy ogółem w SD1 (Zgółkowska 1987: 15).

Zestawienie tabeli 2 to kolejne potwierdzenia wniosku o trwałości słownika dziecięcego na przestrzeni kilkudziesięciu lat. Nawet jeśli współczesny słownik częsty porówna się z charakterystyką wyrazów częstych oraz rzadkich według klas funkcjonalnych w SD1, dane są właściwie identyczne. Stabilna jest dominacja wyrazów autosemantycznych nad synsemantycznymi, stabilna jest też zasadniczo hierarchia części mowy: od rzeczowników, czasowników, przymiotników do mniej licznych wyrazów pomocniczych.

Wprawdzie ogółem w SD1 hasła wykrzyknikowe na tle ich udziału w SD2 są zdecydowanie częstsze, nadto według hierarchii sytuują się nad przyśłówkami, ale trudno cokolwiek o tym sądzić przed uzyskaniem wyników badań nad słownikiem rzadkim oraz bardzo rzadkim w SD2.

Przedstawione wyniki obserwacji porównawczej zasadniczo nie dziwią, jako że udział poszczególnych części mowy, ich hierarchia w słowniku dzieci jest zgodna zarówno z własnościami języka naturalnego, jak i etapami rozwojowymi mowy dziecka.

Dysponując listą dziesięciu najczęstszych wyrazów w SD1 oraz SD2, można również przyrzeć się ich udziałowi, stabilności lub zmienności w słowniku dziecięcym na przestrzeni kilkudziesięciu lat. Wskazane dane warto zaprezentować na tle dziesięciu najczęstszych wyrazów w polszczyźnie dorosłych z listy rangowej *Słownictwa współczesnej polszczyzny mówionej* (SWPM) Haliny Zgólkowej (1983). Tło polszczyzny dorosłych pozwala na określoną interpretację cech polszczyzny dziecięcej w ujęciu dynamicznym. Listę dziesięciu najczęstszych wyrazów na listach rangowych podanych źródeł leksykograficznych przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Dziesięć najczęstszych wyrazów w SD2 oraz w SD1 na tle dziesięciu najczęstszych wyrazów w SWPM

SD2					SD1				SWPM					
ranga	hasło	część mowy	F	%	hasło	część mowy	F	%	hasło	część mowy	F	%		
1.	i	spójnik	4231	4,2	i	spójnik	5488	5,5	być	czasownik	3857	3,9		
2.	być	czasownik	3973	3,9	być	czasownik	3655	3,7	to	zaimek	3321	3,3		
3.	nie	partykuła	3332	3,3	nie	partykuła	2673	2,7	nie	partykuła	3127	3,1		
4.	ja	zaimek	3165	3,2	ja	zaimek	2614	2,6	i	spójnik	2526	2,5		
5.	ten	zaimek	1954	2	a	spójnik	2524	2,5	w	przyimek	2259	2,3		
6.	a	spójnik	1944	1,9	się	zaimek	2004	2	ten	zaimek	2059	2,1		
7.	mieć	czasownik	1920	1,9	on	zaimek	1882	1,9	on	zaimek	1962	1,9		
8.	się	zaimek	1781	1,8	do	przyimek	1865	1,9	się	zaimek	1842	1,8		
9.	na	przyimek	1735	1,7	no	partykuła	1664	1,7	ja	zaimek	1774	1,8		
10.	on	zaimek	1577	1,6	mieć	czasownik	1639	1,6	no	partykuła	1766	1,8		
Ogółem			25 612	25,6				26 008	26,1				24 493	24,5

Źródło: Opracowanie własne.

Jak wynika z tabeli 3, listy dziesięciu najczęstszych wyrazów są stałe, jeśli chodzi o klasy funkcjonalne, wśród których niezmiennie występują wyrazy pomocnicze, spośród zaś autosemantycznych równie stabilnie utrzymują się czasowniki i zaimki. Tak samo dziś, jak w przeszłości, dziesięć najczęstszych wyrazów w jednej czwartej tworzy dziecięce teksty mówione,

mimo że ich udział jest nieco odmienny. Otóż w tekstach wcześniejszych najwyższą frekwencję tekstową miały spójniki (łącznie 8012, tj. 8%, dziś: 6175, tj. 6,2%), współcześnie zaś zaimki (8477, tj. 8,5%, wcześniej: 6500, tj. 6,5%), natomiast dalej hierarchia jest stabilna, tj. czasowniki (wcześniej – 5294, tj. 5,3%, obecnie – 5893, tj. 5,9%), partykuły (wcześniej – 4337, tj. 4,3%, dziś – 3332, tj. 3,3%) oraz przyimki (wcześniej – 1865, tj. 1,9%, obecnie – 1735, tj. 1,7%). Zmienna w czasie hierarchia zaimków i spójników nie jest jakimś znaczącym wskaźnikiem różnic, jako że jedno i drugie pełnią istotne funkcje syntaktyczne bądź tekstotwórcze w polszczyźnie mówionej w ogóle. Na tle przywołanych w tabeli danych z listy SWPM można jedynie przypuszczać, że większe nasycenie współczesnych tekstów dziecięcych zaimkami „zbliża” je do cech polszczyzny dorosłych, w której te w sposób istotny (10 958, tj. 10,9%) dominują nad pozostałymi częściami mowy, kolejno: partykuły (4893, tj. 4,9%), czasowniki (3857, tj. 3,9%), spójnik (2526, tj. 2,5%), przyimki (2259, tj. 2,3%).

Kilka spostrzeżeń wynika też z obserwacji samych wyrazów. Otóż pozycje od 1 do 4 na listach rangowych SD2 oraz SD1 zajmują te same hasła w tej samej hierarchii: *i*, *być*, *nie*, *ja*, co niezależnie od czasu potwierdza niezmiennie ich funkcje gramatyczne, pragmatyczne i stanowi – ogólniej – wyznacznik stylu mówionego.

Godny zauważenia jest też istotnie trwały udział w tekstach dzieci zaimka osobowego *ja* oraz większy stopień ich egocentryzmu na tle polszczyzny dorosłych. Na liście dziesięciu najczęstszych haseł w SD2 lokuje się zaimek wskazujący *ten* ($r=5$, $f=1954$), który w SD1 ma rangę i frekwencję nieco niższą ($r=13$, $f=1439$), natomiast w polszczyźnie dorosłych z $f=2059$ ma rangę 6. Zasadniczo niewielkie różnice statystyczne nie podważają faktu, że rola syntaktyczna (a niewykluczone też retardacyjna, tekstotwórcza) zaimków jest stałą cechą tekstów mówionych, w tym dziecięcych.

Kolejna refleksja wynika z zestawienia haseł przyimkowych o najwyższych rangach i frekwencjach. Są wśród nich: *na* (SD2), *do* (SD1) oraz *w* (SWPM), czyli ogólnie te, które z racji swojej morfologii należą do ekspansywnych w polszczyźnie. Nieco wyższa frekwencja przyimka *na* we współczesnych tekstach dziecięcych – w porównaniu z wcześniejszą (*na* – $r=11$, $f=1490$) – pośrednio, choć ostrożnie, pozwala sądzić o częstszym udziale w nich wypowiedzi sytuujących zdarzenia w otwartej przestrzeni. Cały czas jednak, niezależnie od nieznacznych różnic statystycznych, przyimki *na*, *do*, *w* są hasłami najczęstszymi, w wyrażeniach przyimkowych, dominującymi w funkcji okoliczników miejsca.

Obserwacje, wynikające z porównania dziesięciu najczęstszych wyrazów w polszczyźnie dziecięcej na przestrzeni kilkudziesięciu lat z pewnymi

odniesieniami do słownika dorosłych, podobnie jak te na temat udziału klas funkcjonalnych, nie powinny zaskakiwać. Zasadniczą trwałość w podanym zakresie uzasadniają – poza wymienianymi już własnościami statystycznymi języka naturalnego oraz właściwościami rozwojowymi mowy dziecięcej – cechy stylu mówionego.

2. Zestawienie danych jakościowych

Przejdźmy z kolei do sformułowania kilku uwag porównawczych, opartych na zestawieniu opisów jakościowych słownika dzieci: z początku XXI w. (por. Święcicka 2022: 77–92) oraz tych sprzed lat (Święcicka 1998: 99–113). Analizy dowodzą trwałości reprezentatywnych klas znaczeniowych, które w dalszej części szkicu ilustruję jedynie wybranymi przykładami, jako że szczegółowy ich opis zawierają wspomniane odrębne publikacje.

Okazuje się, że w grupie rzeczowników niezmiennie typowe są nazwy osób, np. *dziecko, ludzie, rodzic, pani, pan, kolega, koleżanka, dziewczyna, baba, dziewczynka, chłopiec* itp.; w tym zwłaszcza nazwy stopni pokrewieństwa (z najwyższą rangą i frekwencją słowa *mama*), np. *babcia, tata, dziadek, ciocia, tatuś, brat, mamusia, siostra, wuja, dziadzia, wujek* itd., *kuzyn, kuzynka, żona, matka, mąż, dziadzio, siostrzyczka*. Istotną rolę, niezależnie od czasu, odgrywają rzeczowniki związane z rozrywką, wypoczynkiem, tradycją, też nazwy zabawek dziecięcych oraz „szkolne” (np. *urodziny, prezent, zabawka, klocek, piłka, lalka, domek, książka, bajka, zabawa, miś, książniczka, piosenka, święto, choinka, berek, ołówek, układanka, kulka, kuleczka, kartka, kredka, kropka, klasa, literka, lekcja*); nazwy pożywienia i posiłków (np. *obiad, słodycze, lód ‘deser’, cukierek, jedzenie, mleko, tort, zupa, ziemniak, obiadek, czekolada*); nazwy roślin i zwierząt (np. *pies, kot, piesek, kotek, krowa, ryba, zwierzę, drzewo, kwiatek, kura, wilk, koń, kaczka*); nazwy części ciała, związane z anatomią człowieka (np. *ręka, oko, noga, głowa, ząb, włos, ucho, dupa, paluszek, buzia, brzuch*); nazwy przedmiotów codziennego użytku, sprzętów, urządzeń (np. *komputer, telefon, łóżko, tablet, gitara, telewizor, krzesło, komórka, okulary, myszka, szafa, kubek, nożyczki, stół*); nazwy miejsc, przestrzeni otwartych (np. *las, dwór, morze, pole, droga, plac, podwórko, farma, ulica, miejsce, miasto*); nazwy budynków i ich części (np. *dom, przedszkole, szkoła, sklep, pokój, szpital, zamek, wieża*); nazwy środków transportu (np. *samochód, auto, pociąg, rower, autobus, traktor, samolot, statek, motor, tramwaj, rowerek*); rzeczowniki oznaczające czas, dni tygodnia, pory dnia i roku (np. *dzień, lata, czas, noc, chwila, lato, rok, zima, rano, tydzień, godzina*); nazwy ubioru (np. *but, sukienka, czapka, spodnie,*

bluzka, kurtka, majtki). Przywołane przykłady należą zasadniczo do klasy rzeczowników konkretnych, abstrakcyjnych jest niewiele (np. *miłość, szczęście, prawda, głos, życie*). Zatem w świetle przytoczonej obserwacji potwierdza się znane twierdzenie, że rozwój słownictwa dziecka następuje od konkretnego do abstraktu, a w jego centrum znajduje się świat rodziny, rówieśników, nauki, zabawy i przyrody.

Z kolei wśród czasowników, niezależnie od czasu, stabilny jest udział słów posiłkowych *być* oraz *mieć*, czasowników modalnych (*chcieć, móc, musieć, woleć, powinien*) oraz niefleksyjnych (*trzeba, można, wolno*). Trwały udział w słowniku mają nadto: czasowniki ruchu tak podstawowe, jak i derywaty (np. *chodzić, iść, pójść, jechać, jeździć, przyjść, pojechać, przyjechać, lecieć, biegać, wchodzić, skakać, wejść* itp.); czasowniki mówienia (np. *mówić, powiedzieć, krzyczeć, gadać, opowiadać, opowiedzieć*); nazywające czynności związane z zabawą, rzeczywistością przedszkola lub szkoły (np. *bawić się, umieć, czytać, rysować, uczyć się, budować, pisać, pobawić się, malować, układać, narysować, napisać, uczyć, nauczyć, nauczyć się, pograć, zbudować, pomalować, przeczytać, sprawdzić, pokazywać, składać, chować się, rzucić, schować się, zepsuć się*).

Tak samo niezmienny jest udział typowych kategorii znaczeniowych przymiotników, czyli nazw wielkości, rozmiaru, wagi (np. *duży, mały, wielki, długi, krótki, ciężki*); nazw kolorów (*czerwony, czarny, biały*) bądź służących pozytywnemu lub negatywnemu ocenianiu, wartościowaniu, zwłaszcza człowieka (np. *dobry, zły, ładny, brzydki, kochany, grzeczny, niegrzeczny, miły, głupi, wysoki*).

Stabilnie utrzymują się klasy przysłówków nazywających sposób wykonania czynności, oceniających go (np. *tak, dobrze, dobra, fajnie, szybko, źle, brzydko, miło, normalnie, pięknie*); wskazujących na intensywność procesu (np. *bardzo, prawie, mocno, pewnie, cicho*); pełniących funkcje temporalne (np. *teraz, wtedy, potem, późno, dzisiaj, wczoraj, zaraz*) oraz lokatywne (np. *tu, tutaj, daleko, wysoko, blisko, wszędzie*).

Trwale dominują te same klasy zaimków, przede wszystkim zaimek zwrotny *się*, zaimki osobowe (*ja, on, ty, my, wy*), potwierdza się też istotny udział zaimka wskazującego *ten*, niektórych zaimków dzierżawczych (np. *mój, twój, nasz*), zaimków uogólniających i nieokreślonych (np. *wszystek, coś, kiedyś, ktoś, jakiś, nic, gdzieś, nikt, każdy*) oraz pytajnych i względnych (np. *co, gdzie, który, kiedy, jaki, kto, dlaczego, jak*).

Zasadniczo nie ma też zmian w klasie liczebników, reprezentatywne niezmiennie są liczebniki główne (np. *jeden, dwa, trzy, cztery*), obok nich porządkowe (tj. *pierwszy, drugi*) oraz nieokreślone (np. *kilka, tyle, wiele*).

Ekspresję i pragmatykę kształtuje repertuar wykrzykników, powtarzalne na listach są zwłaszcza te służące pragmatyce wypowiedzi (np. *o, mm, hm, a, e, hi, mhm, aha*), natomiast typowo dziecięce cechuje w większym stopniu indywidualizacja (np. w SD2 częste: *he he, ej, ble, mniam, eche, hau-hau, yh//yyh*, zaś w SD1 np. *ciach, hop, pach, la*).

Trwałość potwierdzają nadto wyniki badań nad wyrazami pomocniczymi. Repertuar spójników jest zasadniczo ten sam (np. *i, a, bo, jak, ale, to, że, co, żeby, albo, aż, więc, gdy, ani*), a ich cechą wielofunkcyjność w składni i rola tekstotwórcza. Ekspansywne przyimki to zwłaszcza te proste, nieskomplikowane morfologicznie (typu: *na, w/we, z/ze, do, po, od/ode, za, o, u, dla*). Funkcje pragmatyczne na przestrzeni lat pełnią partykuły, zwłaszcza wielofunkcyjne (np.: *nie, no, nadto jeszcze, to, tylko, też, nawet, chyba, może, przecież*).

Trwałość reprezentatywnych klas znaczeniowych (czy w określonym zakresie ich wykładników leksykalnych) nie wyklucza, co oczywiste, wewnętrznej dynamiki. Strukturę wewnętrzną wypełniają bowiem jednostki językowe, których w przeszłości w ogóle nie notowano, notowano, ale w słowniku rzadkim lub z inną kwalifikacją funkcjonalną. Zmiany obejmują różne części mowy i kategorie semantyczne, choć wskazane tendencje wyraziście ilustrują nazwy urządzeń, sprzętów, nazwy zabawek oraz kulinariów. W przeszłości takie wyrazy, jak *komputer* (f=4) lub *komórka* (f=1) należały do wyrazów rzadkich lub bardzo rzadkich, w nowym zaś materiale badawczym mieszczą się w klasie wyrazów bardzo częstych bądź częstych (por. *komputer* – f=47, *komórka* – f=11). Określenie *myszka* – zarówno dziś, jak i wcześniej – jest wśród wyrazów częstych (SD1 – f=10; SD2 – f=11), choć można sądzić, że współcześnie w znaczeniu urządzenia do komputera. W słowniku dziecięcym nie było nazw: *tablet, internet, puzzle, pizza, cola*, natomiast dziś tworzą one tematyczny zbiór haseł częstych. Określanie części ciała za pomocą wyrazu *dupa* najpierw rzadkie (f=5) zwiększało swoją popularność, sytuując się obecnie wśród haseł częstych (f=21). Nazwę zawodu *milicjant* (SD1 – f=18) zajął *policjant* (SD2 – f=19), ale odpowiednio do czasu wyrazy te charakteryzuje dość wysoka częstość użycia.

Z kolei w grupie nazw własnych dynamika obejmuje zarówno repertuar imion (choć są oczywiście niezmiennie częste, np.: *Ania, Zosia, Marysia, Marta*), jak i nazwy postaci, bohaterów literatury lub filmów dla dzieci. W słowniku częstym brakuje dziś imion takich choćby, jak: *Małgosia, Ewa, Robert, Asia, Maciek, Piotrek, Iwonka, Dorota* czy *Jurek*. Próżno też szukać *Czerwonego Kapturka, Baby-Jagi, Balbinki*, „*Rudego*”, *Kleksa, Śnieżki, Reksia*. Są wprawdzie *Puchatek* i *Bolek*, ale słownik częsty wypełniają zdecydowanie odmienne niż dotąd hasła (np. nazwy serii amerykańskich

zabawek, serialu, serii wydawniczej dla dzieci: *Monster High, Barbie, Pony, Scooby Doo, Lego, Depot*).

Zmiany dotyczą też innych niż rzeczowniki klas funkcjonalnych. Rekonesansowo można podać, że współcześnie w słowniku częstym dzieci są wyrazy: *super, okej, pa-pa*, w ogóle nienotowane w SD1. Na liście hasel obecnie częstych zwraca uwagę wykrzyknik *kurwa*, który w przeszłości wprawdzie notowano, ale wśród hasel rzadkich i w roli rzeczownika. Tak samo niegdyś do słownika rzadkiego należał czasownik *nudzić się* (f=2), który w SD2 lokuje się na liście wyrazów częstych (f=9).

Na podstawie przywołanych przykładów można stwierdzić, że wewnętrzną dynamikę dziecięcego słownika częstego warunkują zarówno przeobrażenia cywilizacyjno-kulturowe, rozwój nowych technologii, jak i zjawisko mody językowej lub szerszy zasięg społeczny słów wulgarnych. Wydaje się ponadto, że wielość i intensywność bodźców dostarczanych obecnie dzieciom może wpływać na odczuwanie przez nie nudy, zniechęcenia itp. w większym stopniu niż przez rówieśników w przeszłości.

Podsumowanie

Przedstawiony w niniejszym szkicu opis statystyczny oraz jakościowy słownika częstego dzieci w wieku przedszkolnym w ujęciu porównawczym pozwala sądzić o jego trwałości na przestrzeni ponad trzydziestu lat, z przełomem XX i XXI w. Stabilność wyraża się zarówno w identycznym udziale i hierarchii poszczególnych klas funkcjonalnych, jak i w trwałości reprezentatywnych kategorii znaczeniowych. Zaobserwowany *status quo* warunkują własności języka naturalnego, właściwości rozwojowe mowy dziecka oraz cechy stylu mówionego. Stałej, rzec można, konstrukcji gramatycznej i semantycznej, towarzyszy zmienność wykładników językowych w strukturze wewnętrznej klas i kategorii znaczeniowych. Tę z kolei motywuje szereg procesów tak zewnętrznojęzykowych, jak i wewnątrzjęzykowych.

Charakterystyka słownika częstego dzieci w wieku przedszkolnym nie wyczerpuje problemu badawczego. Jej dopełnieniem powinien być opis słownika rzadkiego i bardzo rzadkiego. Rodzi się nadto pytanie, czy wewnętrzna dynamika leksyki znajduje jakieś odbicie w strukturze syntaktycznej wypowiedzi dzieci? Stąd też wynika postulat o konieczności aktualizacji badań nad składnią mówionych tekstów dzieci w wieku przedszkolnym. Tak samo aktualizacji wymagają badania nas stylistyką wypowiedzi dziecięcych, ekspresją mowy najmłodszych Polaków, jako że zasygnalizowane w szkicu tendencje pozwalają i w tym zakresie spodziewać się ciekawych naukowo i poznawczo wniosków.

Skróty źródeł

- SD1 – Zgólkowa H., Bułczyńska K. (1987): *Słownictwo dzieci w wieku przedszkolnym. Listy frekwencyjne*. Poznań.
- SD2 – Zgólkowa H. (2016): *Słownictwo dzieci w wieku przedszkolnym w latach 2010–2015. Listy frekwencyjne*. Poznań.
- SWPM – Zgólkowa H. (1983): *Słownictwo współczesnej polszczyzny mówionej. Lista frekwencyjna i rangowa*. Poznań.

Inne skróty

- r – ranga wyrazu na liście słownictwa statystycznie częstego
 f – frekwencja hasła w tekstach o objętości 100 tys. użyć wyrazów
 % – udział procentowy

Literatura

- Brzezińska A., Zgólkowa H. (1982): *O potrzebie badań frekwencyjnych nad słownictwem dzieci w wieku przedszkolnym*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1, s. 81–89.
- Jodłowski S. (1976): *Podstawy polskiej składni*. Warszawa.
- Laskowska E. (1980): *Badania statystyczne nad rozwojem systemu leksykalnego młodzieży w szkole średniej*. „Studia Językoznawcze”. T. 6, s. 119–165.
- Laskowska E. (1988): *O słownictwie nauczycieli klas początkowych*. „Kształcenie Językowe w Szkole”. T. 4, s. 95–114.
- Milewski T. (1967): *Językoznawstwo*. Warszawa.
- Pisarek W. (1972): *Frekwencja wyrazów w prasie: wiadomości, komentarze, reportaże*. Kraków.
- Polański E. (1980): *Części mowy i ich frekwencja w zasobie leksykalnym uczniów*. „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”. T. 3. Red. J. Kram, E. Polański. Katowice, s. 125–146.
- Sambor J. (1974): *Słownictwo bardzo częste w pięciu stylach polszczyzny pisanej (I)*. „Poradnik Językowy” 9, s. 466–475.
- Sambor J. (1974a): *Słownictwo bardzo częste w pięciu stylach polszczyzny pisanej (II)*. „Poradnik Językowy” 10, s. 533–537.
- Sambor J. (1975): *O słownictwie statystycznie rzadkim*. Warszawa.
- Świącicka M. (1993): *Charakterystyka składniowa wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym*. Bydgoszcz.
- Świącicka M. (1993a): *Wyrazy nazywające rzadkie w „Słownictwie dzieci w wieku przedszkolnym”*. „Studia Filologiczne” 34(14). Red. M. Łojek. Bydgoszcz, s. 129–140.
- Świącicka M. (1998): *Wyrazy częste w słownictwie dzieci w wieku przedszkolnym*. [W:] *Varia Linguistica*. Red. Ł.M. Szewczyk. Bydgoszcz, s. 99–113.
- Świącicka M. (2022): *Refleksje leksykalno-statystyczne nad wypowiedziami dzieci w wieku przedszkolnym*. Cz. I: *Wyrazy częste*. „Język Polski”. R. CII, z. 2, s. 77–92.
- Szuman S. (1968): *Rozwój treści słownika dzieci. Zagadnienia i niektóre wyniki badań*. [W:] *O rozwoju języka i myślenia dziecka*. Red. S. Szuman. Warszawa, s. 9–95.
- Zarębina M. (1970): *Rola wyrazów w słowniku i tekście*. „Język Polski”. R. 50, s. 33–46.
- Zarębina M. (1971): *Najczęstsze wyrazy polszczyzny mówionej*. „Język Polski”. R. 51, s. 336–347.
- Zarębina M. (1985): *Próba statystycznej analizy słownictwa polszczyzny mówionej (synteza danych liczbowych)*. Wrocław.
- Zgólkowa H. (1987): *Ilościowa charakterystyka słownictwa współczesnej polszczyzny*. Poznań.